

Emlékkönyv N-nek, annak

KEMÉNY ISTVÁN: A NÉMA H

A (poszt)modern ember viszonya a természethez alapvetően más, mint mitológiai elődeié volt. Ádám és Éva még egy kertben éltek Éden földjén, s számukra valóságos kiűzetéssel ért fel eredendő, azaz természeti létük megszűnte – a jó és gonosz tudásának következményeként.

Beüzetés a Paradicsomból

Korunk civilizált emberének élete viszont javarészt zárt térben, a legendás gilgamesi falak övezte város mai alakzataiban, ott is többnyire a négy fal között zajlik.

Ádám és Éva, hogy „ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is, hogy egyék, s örökké éljen”, végleg kiűzött a Paradicsomkertből.

A jelenkor túlnyomóan urbánus kultúrájában ugyanakkor minden, ami a természettel kapcsolatos, már eleve kívül van. Kívül a négy falon, kívül a városon és kívül a hétköznapok kissé művi világán is. Kívül egész életünkön. A kert, a fák, a ter-

mészet lassanként végképp kirekesztetnek hétköznapjainkból; mi magunk rekesztjük ki azokat. És szinte mindegy, hogy kerten valóságos kertet, fákon valóságos fákat és természetesen magát a természetet – vagy ezek mítoszait értjük. Ez a különös kirekesztés korunk emberének „eredendő bűne”, aminek következtében valahányszor kimozdulunk a négy fal közül a természetbe/természetibe, egyszersmind be is űzetünk onnan, mert a kert, a fák, a természet immár ezer veszély forrása számunkra, ijesztő hely, ahol egyszer csak „hirtelen / szétnyílnak a bokrok, / kettéválnak a lámpák, / vad rosszullét támad / a Duna felől, / szédül vagy feldől valami a közeli kertben, / hányinger és borzalmas / vitalitás itt és mindenütt!” – ahogy Kemény István írja legújabb, „A néma H” című verseskötetében, a „Múló rosszullét” című versben.

„... – Félek – / ebben a kertben van együtt eltemetve / két katona: egy orosz meg egy német” – olvashatjuk ugyane szerző tizenhárom esztendővel ezelőtt megjelent első könyvében (Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez), „Az elvadult kertben” című vershez lapozva.

„Az elvadult kert” ma még kevésbé idilli, mint talán nem is olyan régen volt. Veszélyes „munkaterület”, amelynek nyomasztó levegőjéről valósággal beüzetünk a négy fal közé, ahol valamelyest még biztonságban tudhatjuk magunkat, miközben fellapozunk – példának okáért – egy jó könyvet.

KEMÉNY ISTVÁN
A néma H

Pesti Szalon Könyvkiadó
Budapest, 1996
58 oldal, 320 Ft

„A néma H” az 1961-es születésű, az idén József Attila díjjal kitüntetett Kemény István negyedik önálló verseskötve. Összehasonlítva első, 1984-ben napvilágot látott kötetével, a „Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez” cíművel, feltűnő a versek mitikus hangvételének máig ható folytonossága és az újabban uralkodó – bár a korábbi könyvet is jellemző – biblikus motívumok sokasága.

Némi malíciával azt is mondhatnánk, hogy minden bizonnyal az 1996. évi Ünnepi Könyvhéten piacra dobott „A néma H” lesz az igazhitű Kemény-hívók új bibliája.

Természetesen nem állítjuk ezzel, hogy Kemény költeményeiben – afféle Szent Ágoston-i módon – hinni kellene előbb, hogy tudjunk mit kezdeni velük. Sőt, egyáltalán nem hisszük, hogy létezne kitüntetett „tudás” vagy „királyi út”, amely közelebb visz Kemény István költői világának legbenső régióihoz. Ilyesmire nincs is szükségünk, hiszen eleve ebben a világban vagyunk mi is, közös kulturális hagyományunk e kitüntetett „Kert”-jében, ahol axis mundi-ként, világtengelyként az a bizonyos fa áll, törzsén a bizonyos kígyóval:

*Halk letekeredés zaja egy fa felől,
majd távolodó kúszás.*

(Ítéletnap, este)

A bibliai Teremtés könyvéből, illetve a Jelenések könyvéből jól ismert jelenet köszön vissza e fent idézett röpke két sorban.

Reggelre kelve nehezen tértünk csak magunkhoz, Ítéletnapra virradt ma, ráadásul már esteledik. Valaki alaposan befűthette a kemencéket, Világégés van. Költő és olvasója komoran, lehajtott fővel állnak a „kollektív gondolatokban”, mígnem „halk letekeredés zaja” hallik...

„Bábel” a rengetegben

De álljunk meg itt néhány divatjarmúlt kérdés erejéig!

Ha egyszer valami „halk”, hogyan beszélhetünk annak „zaj”-áról? [1.]

Van-e érzékelhető különbség a le-, illetve feltekeredés keltette „zaj” között? [2.],

és ha van, lehetséges-e ennek alapján megkülönböztetni le- és feltekeredést? [3.]

A versben később „távolodó kúszás” [?] „zaja” veri fel a természet csendjét, s derít jobb kedvre. Mire véget ér ez a nehéz nap, azzal a jóleső érzéssel csukhatjuk be a könyvet, hogy a környéket – egy időre legalábbis – elhagyta a kígyó, amely annyi rossz (minden rossz) okozója az ember életében.

Milyen szép is ez. Persze hozzá kell tenni, Kemény verse a kígyó exodusának ábrázolásával semmivel sem naivabb, és ha úgy tetszik: nevetségesebb, mint maga a bibliai történet Mózes I. könyvében – amennyiben a Rossz genealógiájának szánták. Amikor azt írom, „nevetés”, természetesen nem magát a verset minősítem. Sokkal inkább arra a helyzetre gondolok, amelyet a Bibliában ábrázolt bűneset valamint a végítélet következetes elgondolása és e két történet összekapcsolása teremt.

Az „Ítéletnap, este” ezért minden iróniája, sőt, az általa ábrázoltak nevetségessége ellenére adekvát válasz a „bűneset” bibliai leírására, annak hagyományosan komoly-komor értelmezésére.

Tisztázatlan marad viszont az „Ítéletnap, este” olvastával, hogy (a „bűneset” ószövetségi történetét szem előtt tartva) ki az igazi bűnös: a kígyó-e avagy Éva és Ádám? Mindazonáltal figyelemreméltó, hogy az unalomig ismert elbeszélés szerint Isten nem a kígyót evakuálja a Paradicsomból, hanem Ádámot és Évát. A Jelenések könyvéhez érve viszont valóban változik a helyzet: a 20; 2–3-ban Isten már szélsőségesen kígyóellenesnek mutatkozik „És megfogá a (...) régi kígyót, a ki az ördög és Sátán és/ megkötözté azt ezer esztendőre,/ 3. És veté őt a mélységbe...”

Ám ne támasszunk túlzott elvárásokat egy kétsoros költeménnyel szemben.

Az igazságosztás ezúttal nem költőnk feladata. Vagy mégis? (Igazságosztás)

Érdi szép napok...

„A néma H” versei, hasonlóan a fenti kétsorosozhoz, egytől egyig adekvátak. Megfelelnek egy-egy, legtöbbször a költő gyermekkorából vett helyzetnek, poétikailag pontosan ábrázolják azt. Egyszóval: költőien.

*Akkor már húsz éve volt délben is este,
ötéves se voltam, nem tűnt föl az este,
aznap kérdeztem csak, mért van mindig este,
azt mondtad, butuskám, hiszen nincs is este!...*

(Az eperfa lombja)

Talán e rövid idézet is példázza, mennyire fontosak Kemény számára gyermekkori emlékei. S nem véletlenül.

„A néma H” a meglett férfi, a megtalált költő képzeletbeli kirándulása veszendő világunkból egy régen elveszett másik világba. Ez az örökre elveszett (elvesztegetett?) legtöbbször nem más, mint a felnőttlét poszt-paradicsomi állapotában vizionált kies hely, a gyermekkor színhelye, azaz Érd, anno (Apa barátai; Tíz csillag stb.). Az érdi szép napok, úgy ahogy vannak, immár nincsenek többé, de itt kísértenek mindvégig valahol a közelben. A felnőttlét örökös vesződéseiből vezet egy út (majdnem azt írtuk: csigalépcső) vissza, a gyermekibe, a szülői házba, a „hat jegenye” alá, a „dombtetőre” vagy éppen az „ó-érdligeti templomba”, amelynek – mint megtudjuk – „még tornya sem volt”. (Kíváncsiak lennének, ma van-e?)

„A néma H” olvastán feltűnik, hogy a biblikus és/vagy a római katolikus valláshoz kötődő motívumok valósággal uralják a „terepet”, s „Az égből/ hangszórók intik a kirándulókat:/ Vigyázat, egy intézet felrobbant s a tájon/ most leszabadult eposzok csavarognak”. A gyermekkor eposzai (és mítoszai), valamennyi gazdátlanul, hiszen

*„Elmentek a pásztorok, mert dolguk akadt,
mondták is talán, de úgyse érteném...”*

(Éjjel a nyájaknál)

A költő első kötetének olvasói számára „ez is a nyilvánvaló jelek egyike”.

A hat versből álló első ciklus kimondottan biblikus/vallási motívumai sorrendben a következők:

„átok” (Igazságosztás); „Nagy Bűn”, „gonosznak(?)” (Az eperfa lombja); „bárkaművesek”, „bárkáról”, „bárkára” (Apa barátai); „kertben”, „tiltott fa”, „A második vatikáni zsinat”, „miseszöveg-változtatásának”, „templomban”, „templomok”, „a mulasztás bűne”, „római katolikus Anyaszentegyházba” (Tíz csillag); „A bűnbeesés”, „meggyónt”, „megáldozott”, „karácsony”, „arkangyal” (A bűnbeesés).

Mivel a további két ciklus verseiben is tartja magát a fenti arány, s versenként átlagosan két-három, sőt, esetenként akár nyolc (Ítéletnap, reggel) bibliai és/vagy vallásos motívum bukkan fel, az olvasó figyelve egyre inkább a versek bibliai mozzanataira terelődik.

Hagyományos hármas

Különös, hogy a biblikus motívumok nagy száma ellenére az egyes versekben ezek mégsem meghatározóak – a téma szempontjából. Mintha a költő, a versben elmondottak és az olvasó különös „hármasságát” képeznék vagy jelképeznék csupán, de az egyes versek sajátos, egyedi voltához nem volna közük. Úgy látszik, kell valami közös költőben, elmondottakban és olvasóban ahhoz, hogy egyáltalán megértésről beszélhessünk. Az arisztotelészi drámaelmélet hely-idő-cselekmény hármas egységén túl talán létezik a költő-költemény-olvasó hármas egység is, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a „megértés drámája” bekövetkezzék. „A néma H” című kötet esetében eme egység egyik, nagyon fontos tényezője maga a bibliai hagyomány, amely a költőnek éppen úgy

sajátja, mint az olvasónak, s mint láttuk, a költő által elmondottaknak is. Kemény István költészetében a (bibliai) hagyomány pontosan annyira szent cél tematikai szempontból, mint amennyire hatékony eszköz a mondandó széleskörű közlése számára. És ugyanez a közös hagyomány lesz az, ami Kemény verseit könnyen elsajátíthatóvá teszi, az egyéb, pl. formai tényezőknél túl.

Ráadásul abban a pillanatban, amikor Kemény bibliai motívumokra épít költeményeiben, a versek egyidejűsége, de az egy színhely is biztosított azzal, hogy szinte minden a bibliai idők megszépítő messzeségéhez, és az ősrégi történetek kies/kietlen színhelyeihez viszonyul.

Kemény újabb költeményei azonban inkább motívumaikat tekintve biblikusak, a téma gyakran profán – bár a hang némileg mégis emelkedett (Apa barátai). A versek témái legtöbbször mégsem kimondottan bibliaiak, ha akadnak is fontos kivételek. (Ítéletnap, este; Kert stb.) A verscímek csaknem fele egyértelműen Ige-i vonatkozású (A bűnbeesés; Ítéletnap, reggel; Kert; Ördögűző táj; Éjjel a nyájaknál; Ítéletnap, este), ami túl sok ahhoz, hogy pusztán a véletlennek lenne betudható.

Nem elhanyagolhatóak az imént állítottak, ha meggondoljuk, hogy a Kemény első kötetének verseit övező mitikus „párakincs” az újabb költeményekben biblikus vagy vallási motívumok formájában csapódik le:

*...hírbedt ablakán kinézett,
s elámult az ördögérsek.*

*Felfigyelt a langyos égre,
kikönykölt, nézte, nézte,
fönt a végső száz esőcsepp
hagyta el a párakincset...*

(Hajnal)

Teremtés teremt

A kötet első versében (Igazságosztás) szereplő első szó, a „Legyen” a teremtés

Mózes I. Könyvében olvasható ábrázolásra utal („Legyen – és lőn...”). Kemény azonban, a bibliai történettől eltérően, nem szakaszolt, véges idejű aktusként értelmezi a teremtést. A creatio (ex nihilo?) nála folytonos, a történeti időben mind a mai napig tart – történik:

*...Betelt a hetünk, és az Isten mégis csak teremt
és teremt...*

(Egy nap élet)

A gyermekkor elveszett világát mintegy folyamatosan újra kell teremteni, benne az apa alakjával, aki véleményünk szerint „A néma H” verseinek kulcsfigurája, kimondva (Apa barátai; A néma H; A bűnbeesés stb.) és kimondatlanul is. Azt mondhatnánk, hogy „A néma H” elveszett, de újrateremtett – re-kreált – világának profán istensége az apa. Istenség még akkor is, ha – paradox módon – a re-creatio immár a költő-fiú feladata. Ebben a költészetben a teremtés, a teremtés teremt, s közben egy kicsit maga is megistenül. A költői mű(velet) itt a világ újrateremtése, mégpedig az emlékezés, az elveszettek emlékének felidézése által.

Ez a világ azonban nem műalkotás, sokkal inkább a mű-alkotás szükséges feltétele, még ha egyszermind következménye is.

Isten mint teremtő princípium párhuzamba állítható az apával, mint létrehozó lényegiséggel, s a költő a re-creatio kulcstényezőjeként mindkettejük teremtője – a poétikai tohuvabohuban. Amint János Evangéliumának prologusa szerint „Az ige testté lett”, Kemény István költészetében a halandó-múlандó test, az apa, és az egész gyerekkor igeiesül vissza a vers, versek által: a test igévé lesz.

„A néma H” természetesen nem pusztán az apa apoteózis. Általában elmondhatjuk, hogy Kemény újabb verseiben biblikus motívumok gyakran profán ünnepélyességgel, néha ironikusan, sőt komikusan (Ítéletnap, este), az élet közön-

séges dolgai viszont biblikus pátozzal szólalnak meg. A költői hang szándékolt pátozza azonban szándéktalanul is szenvedést okoz az „érdei férfiak” iránt egyébként közömbös latroknak, mint jómagunk:

*...Ó drága érdei férfiak, ti
Don Quijote de la Panzák, ti
pestvidéki küszködők. A
házatok kész azóta sem lett,
ilyen házban kell laknotok...*

(Apa barátai)

Másutt ugyanez elviselhetőbb, mert némi (ön)íronia hatja át (Nagymonológ). A kötetben mindvégig jól kivehetőnek véljük a korántsem forradalmi célkitűzést: átpoetizálni mindazt, ami hagyományosan mentes a költőiségtől (Szívroham), és de-poetizálni a témát, amely mindeddig önmagában is költőinek számított (Sztélé; Ítéletnap, este).

Ki az Isten?

...énekeljete királyunknak, énekeljete!

8. Mert az egész föld királya az Isten: énekeljete bölcsességgel

– olvassuk a 47. zsoltár lelkesült zsoltárosától, „a Kóráh fiainak zsoltára”-ban. A költő Kemény István se rest, így kontráz:

Vándor. Ha most azt találnám ideírni, amit egy kispesti ház falán olvastam, vagyis, hogy „PISONT ISTVÁN A LEGNAGYOBB KIRÁLY!”...

Ugyanitt, de már a vers befejezéséhez közeledve:

„...Fordíts külön figyelmet arra, hogy jelentheti egykor majd a KIRÁLY a királyt, a LEGNAGYOBB pedig a legnagyobbat ismét. Ezesetben jól nézz körül, van-e legnagyobb király, mert szabadulhatsz, ha a mondatba végre azt a nevet írod. Menj tovább, élj boldogul!”

(Sztélé)

Tudjuk, a sztélé nem éppen bibliai műfaj. De „van-e legnagyobb király”? Ha van, ki az, s miben rejlik a királysága? És létezik-e az a bizonyos „szabadulás”? – sor-

jáznak bennünk a kérdések Kemény István legújabb kötete olvastán.

A néhai Zsoltáros számára az első kérdés persze nem kérdés. A zsidó-keresztény hagyomány által Dávidnak tulajdonított költemények túlnyomó többsége a bizonyosság rá, hogy szerzőjük számára „Isten [a] király”, Isten a legnagyobb király, nem „Pisont”. (Vö: „Folyóvíz jó vala pedig ki/Édenből a kert megöntözésére; és/ onnét elágazik és négy főágra sza-/ kad vala./ 11. Az elsőnek neve Pison...” [I. Mózes 2; 10–11])

A filozófiai istentan eme fundamentál-kérdése a kispesti futball szurkoló számára már a „PISONT ISTVÁN A LEGNAGYOBB KIRÁLY”-tételben, mint magától értetődőben válik okafogyottá. Az Igéret Földjén Isten, a felvilágosult Kispes-ten viszont már „PISONT” a legnagyobb király.

Mind a Zsoltáros, mind a Kispeszt-szurkoló dogmatikus meggyőződésével elmentéses Kemény „kérdve kifejtő” alapállása, ha tetszik költői kérdésfölvetése, hogy akkor „van-e [egyáltalán] legnagyobb király”?

A lírai én – sporthasonlaltal élve – mintegy „középpályást” játszik a versben, s „A néma H” kötetben mindvégig. Úgy érezzük, múlt és jövő, ég és föld, szent és profán között mindannyiszor középen cselez vagy éppenséggel várja a passzokat. Vagy égre emelt tekintettel áll, és kérdőn tárja szét karjait...

Csakhogy „A néma H”-verseket olvasva nem lehetünk bizonyosak abban, hogy a lírai én melyik kapura játszik. Hogy játszik-e egyáltalán. Vagy ez a különös alak nem más, mint maga a mindenek felett álló, mégis mindig, mindenhol mindent tudó, tudni akaró Bíró? (Igazságosztás)

A Kemény István első kötetéből ismerős eszkatologikus fantáziák (Egy fantáziából; Helikopter a jövőm fölött stb.) nyomán mára a múlt éppen olyan fon-

tossá vált költészetében, mint korai verseiben a múlandó bizonytalan, ám annál kétségbeejtőbb jövője.

Kemény Istvánnak múltja van, mert már első könyvében/vel jövőt teremtett magának. Ezért most van honnan visszaemlékeznie, s ez költő számára elengedhetlenebb, mint hogy van mire.

Mire végigolvassuk szerzőnk itt ismertett könyvét, elbizonytalanodunk, „van-e legnagyobb király”? Ám szinte biz-

tosak leszünk benne, hogy a „Sztélé” ama mondatába:

...mert szabadulhatsz, ha a mondatba végre azt a nevet írod...,

Kemény István a magáét írja. És nem szabadulhat.

Hollósvölgyi Iván

